

КОМУНІКАТИВНІ ЯКОСТІ ОСІБ З РІЗНИМ ТИПОМ ЛОКУСУ КОНТРОЛЮ

У статті розглядається специфіка комунікативної креативності як важливої комунікативної якості особистості в осіб з інтернальним та екстернальним локусом контролю. Встановлено, що інтернали відрізняються, насамперед, емоційною стійкістю в спілкуванні та легкістю в спілкуванні, вони комунікативно креативні і комунікативно компетентні, незалежні. Екстернали нами були охарактеризовані як комунікативно некреативні, залежні, вони відчують труднощі в спілкуванні, також екстернали відрізняються емоційальною нестійкістю в спілкуванні, що стає значною перешкодою у налагодженні гармонійних відносин зі світом.

Ключові слова: комунікативність, комунікативні якості, інтернальність, екстернальність.

Метою статті є розкриття специфіки комунікативної креативності в осіб з різним типом локусу контролю.

Нагадаємо, що під комунікативною креативністю ми розуміємо багаторівневу властивість особистості, яка характеризує її творчий потенціал. Комунікативна креативність включає комплекс інтелектуальних, емоційних та особистісних особливостей індивіда, що допомагають нестандартному, нешаблонному вирішенню ситуацій спілкування, сприяють генерації оригінальних ідей та способів спілкування, що виникають під час взаємодії з іншими людьми.

Як свідчать дослідження [1, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11], такий психологічний феномен як локус контролю є не тільки умовою внутрішньої організації життєдіяльності людини, її цінностей, установок стосовно інших людей, а й виступає чинником, що значною мірою впливає на спілкування. У зв'язку з цим, ми виявили зацікавленість у дослідженні специфіки комунікативної креативності як властивості особистості, що сприяє успішному спілкуванню у осіб з інтернальним локусом контролю, тобто тих, що звикли брати на себе відповідальність за те, що відбувається в їх житті взагалі і в спілкуванні зокрема, і в осіб з екстернальним локусом контролю, які можуть бути охарактеризовані як такі, що вважають події їхнього життя результатом дії зовнішніх сил, випадку, обставин, інших людей тощо.

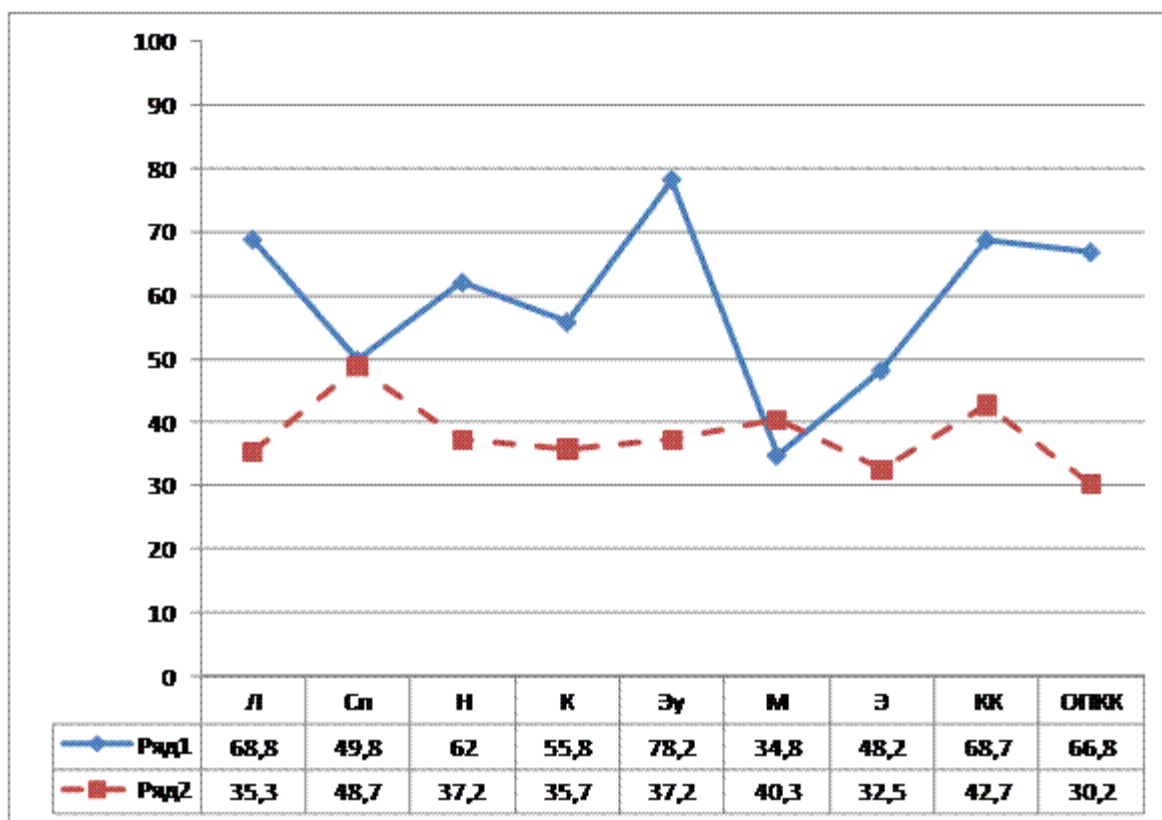

Рис. 1. Профілі комунікативної креативності осіб з інтернальним – екстернальним локусом контролю

Для виконання поставленої задачі була проведена наступна робота. Досліджуваним (слухачі ФПО «Психологія» ПНПУ ім. К.Д. Ушинського) було запропоновано відповісти на запитання методики УСК і тесту-опитувальника «Комунікативної креативності» О. П. Саннікової, Р. В. Белоусової. Після обробки результатів, за допомогою методу осів нами було виділено дві групи: група «інтерналів» і група «екстерналів». Далі «сирі» бали, які ми отримали, використовуючи тест-опитувальник «Комунікативної креативності», були переведені у проценти. Це дало нам змогу побудувати профілі комунікативної креативності осіб з екстернальним-інтернальним локусом контролю з метою вивчення специфіки вказаної комунікативної якості особистості.

Дослідження якісно-кількісного поєднання показників комунікативної креативності кожної групи випробовуваних, відображених в їх зведених профілях, дозволить нам не тільки вивчати специфіку прояву даної властивості у представників розглянутих груп, а й порівняти отримані профілі між собою. Такий підхід дасть можливість виявити як схожість, так і відмінності в проявах комунікативної креативності представників груп інтерналів і екстерналів.

На цьому малюнку зображено профілі комунікативної креативності двох груп досліджуваних: Ряд 1 – група з інтернальним локусом контролю, Ряд 2 – група з екстернальним локусом контролю. На осі Х розташовані показники комунікативної креативності, на осі Y - їх значення, виражені в процентилях. Графіки мають вигляд кривих, які з'єднують значення кожного параметра комунікативної креативності. Середня лінія ряду проходить через точку в 50 процентилях. Під графіком представлені усереднені значення показників комунікативної креативності кожної з розглянутих груп.

Аналіз профілів будемо проводити наступним чином. Спочатку порівнюємо профілі між собою для з'ясування значущих відмінностей між однойменними показниками, потім проаналізуємо кожен профіль окремо для отримання інформації про специфіку комунікативної креативності представників кожної з виділених груп випробовуваних (інтерналів та екстерналів).

Перш за все, звертає на себе увагу той факт, що аналізовані профілі за координатами певних показників, нібито, «дзеркально» відбивають одне одного щодо середньої лінії ряду. Ці відмінності між однойменними показниками комунікативної креативності в порівнюваних парах профілів підтверджені t-критерієм Стьюдента, це стосується показників Л (легкість спілкування – важкість спілкування), Н (незалежність – залежність), К (конфліктність – покірливість), ЕС с (емоційна стійкість у спілкуванні – емоційна нестійкість у спілкуванні), Е (експресивність – невизначеність), КК (комунікативна компетентність – комунікативна некомпетентність) і загального показника комунікативної креативності (ЗПКК). Дана картина підтверджує факт біполярності показників інтернальності та екстернальності.

Якщо аналізувати відмінність між значеннями показника Л (легкість спілкування – важкість спілкування), то слід зазначити, що рівень цього показника в групі інтерналів вище середньої лінії, а в групі екстерналів нижче середньої лінії. Тобто інтернали легко розпочинають нові стосунки, впевнено себе відчувають під час спілкування, керують ситуацією спілкування і відповідають за неї, а «екстернали» стикаються з певними труднощами у спілкуванні, в деяких випадках мають місце їх невинуваті очікування щодо внеску інших людей у процес спілкування, тобто вони очікують від інших майже бездоганності, у той час, коли самі можуть псувати стосунки, не роблячи спроб звернути увагу на власні помилки у спілкуванні. Цей факт добре узгоджується з тими даними, що були нами отримані за результатами шістнадцяти факторного тесту-опитувальнику Р. Кетела: за фактором А (афектотимія – сизотимія) значення вище в групі інтерналів, що свідчить про їх більшу відкритість, розкутість [2].

Помітно відрізняються значення показника Н (незалежність – залежність) в обох групах. Особи з високим рівнем інтернальності мають високе значення показника Н (незалежності), і таким чином, демонструють критичне сприйняття чужого або пануючого погляду, виявляють наявність власної позиції, здатні ігнорувати чужі судження, якщо вважають їх невірними, як правило, керуються ідеєю суб'єктивної доцільності та живуть за власними законами. Така життєва позиція потребує сміливості та відповідальності за прийняті рішення, що цілком притаманно людям з інтернальним локусом контролю. Особи з високим рівнем екстернальності мають досить низьке значення показника Н. Низька оцінка цього показника свідчить про схильність до залежності. Такі суб'єкти, основним чином, керуються поглядом значущих оточуючих, не схильні відстоювати власну точку зору, ідуть за більш сильними і легко підкоряються авторитетам. Коли ж вони стикаються з небажаними наслідками якихось дій, то перекладають відповідальність на тих осіб, під впливом яких вони знаходились, звільняючи себе від неприємного відчуття поразки або провини. Подібні психологічні характеристики ми отримали раніше, використовуючи тест-опитувальник Р. Кетела, за фактором Е (домінантність - покірність). Ми спостерігали середню вираженість домінантності (Е⁺) у інтерналів і середню вираженість покірності (Е⁻) у екстерналів. Це було пояснено нами, як прагнення до самостійності, незалежності інтерналів, яке дає їм підставу для відповідальності за те, що відбувається у їх житті, в той час, як екстернали часто залежні від інших людей, на яких вони розраховують як на компетентних, спрможних.

Що стосується показника К (конфліктність – покірливість), то в групі інтерналів ми спостерігаємо помірно виражену конфліктність (К⁺), а у екстерналів – помірно виражену покірливість (К⁻). Тобто особи з інтернальним локусом контролю можуть бути описані як такі, що прагнуть відстоювати власну точку зору,

мають загострене відчуття справедливості, проявляють ініціативу у поліпшенні ситуації з боку захисту власних інтересів. Але оскільки їх конфліктність має помірно виражений рівень, то можна припустити, що діють вони в конфліктних ситуаціях обережно, дбаючи про почуття інших людей, з якими належить ще продовжувати стосунки, тим більше, що за наслідки конфлікту відчувати відповідальність будуть саме інтернали. В свою чергу, екстернали, маючи покірливість (K^-) як рису особистості, характеризуються як неохочі відстоювати власні інтереси, поступливі, готові приймати обставини, як непереможні, вважаючи, що значить так і повинно бути.

Показник ЕС (емоційна стійкість у спілкуванні – емоційна нестійкість у спілкуванні) значно вище у інтерналів, у екстерналів його значення досить низьке. На нашу думку, це може бути пояснено тим, що емоційна врівноваженість, впевненість у собі дають людині змогу відповідати за ситуацію, за її наслідки, і, навпаки, відчуття власної ваги, у тому, що відбувається у житті, може додавати емоційної стійкості у спілкуванні. Якщо ж людина не може побороти хвилювання, не може досягти емоційної рівноваги, то керувати ситуацією значно складніше, що і відчувають, згідно з результатами нашого дослідження, екстернали. Крім того, відсутність відчуття контролю за власним життям також може негативним чином впливати на рівень емоційної стійкості в спілкуванні, виникає відчуття невпевненості, яке підштовхує шукати опору у зовнішньому світі, у стосунках з іншими людьми. Ще слід додати, що ці результати співпадають з даними методики Р. Кетела по факторах, які несуть інформацію про емоційні особливості досліджуваних (фактори С, Q4, QII) [2].

Порівнюючи у досліджуваних нами групах показник КК (комунікативна компетентність – комунікативна некомпетентність), ми можемо зазначити, що в групі з інтернальним локусом контролю ми бачимо високий рівень комунікативної компетентності ($КК^+$), а в групі з екстернальним локусом контролю – дещо низький рівень комунікативної компетентності ($КК^-$). Тобто якщо людина є обізнаною в сфері людських відношень, розуміє почуття, мотиви інших людей, вміє встановлювати і підтримувати потрібні їй стосунки, то їй значно легше бути відповідальною за ці стосунки та наслідки з ними пов'язані. В свою чергу, якщо ми спостерігаємо деяку комунікативну некомпетентність, як в групі екстерналів, то можемо сказати, що такий людині притаманні певні помилки у спілкуванні, вона не завжди розуміє інших, може відчувати розгубленість і незнання як вчинити в даній ситуації або впевнено тиражувати попередні помилки у стосунках, тому одним зі способів подолання розчарування з приводу невдач у відносинах з іншими людьми є перекладання на них відповідальності за невдалий результат.

І наостанок, порівняємо рівень загального показника комунікативної креативності (ЗПКК) у осіб з високою інтернальністю та екстернальністю. Інтернали мають виражену комунікативну креативність ($ЗПКК^+$) як інтегральну властивість особистості. Це повністю узгоджується з психологічною характеристикою осіб з інтернальним локусом контролю, наведеною О.П. Єлисеєвим. За його думкою, інтернали мають атрибуцією ситуації найчастіше переконання в невіпадокності їх успіхів або невдач, що залежать від компетентності, цілеспрямованості, рівня здібностей і є закономірним результатом цілеспрямованої діяльності. Унаслідок більшої когнітивної активності інтернали мають більш широкі часові перспективи, що охоплюють безліч подій як майбутнього, так і минулого. При цьому їх поведінка спрямована на послідовне досягнення успіху шляхом розвитку навичок і більш глибокої обробки інформації, постановки все зростаючих по своїй складності завдань. Тобто інтернали мають значний особистісний потенціал для проявів комунікативної креативності [4].

Цілком закономірним здається низький рівень загального показника комунікативної креативності (ЗПКК) в осіб з екстернальним локусом контролю. Відомо, що комунікативна креативність розглядається як властивість особистості, що сприяє нестандартному, нешаблонному рішення ситуацій, виникаючих у спілкуванні, сприяють генерації оригінальних ідей та способів спілкування, що виникають під час взаємодії з іншими людьми [8]. Нам здається, що подібні прояви особистості потребують значної відповідальності за свою поведінку, за те, яким чином буде розгортатися ситуація. Шаблонна, перевірена попереднім досвідом поведінка накладає на особистість значно меншу відповідальність, чого і потребує особистість з екстернальним типом локусу контролю.

Для вивчення специфіки комунікативної креативності представників кожної з виділених груп випробовуваних (з певним типом локусу контролю) проаналізуємо якісно-кількісне поєднання показників між собою в кожному профілі. Для наочності значення показників комунікативної креативності кожної групи випробовуваних (профілю) були проранжовані за спаданням від максимального відхилення від середньої лінії ряду. Нагадаємо, що кожен показник комунікативної креативності характеризується біполярністю, що означає наявність протилежних рис, які зосередилися по різні боки середньої лінії ряду. Результати цієї процедури представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Домінуючі показники комунікативної креативності у представників інтернального-екстернальних типів локусу контролю.

Ранги	Профілі	
	група І	група Е
1	ЕС c^+	ЗПКК $^-$
2	Л $^+$	Е $^-$

3	КК ⁺	Л ⁻
4	ЗПКК ⁺	Н ⁻
5	Н ⁺	ЕС с ⁻

Характеризуючи специфіку комунікативної креативності у осіб з інтернальним локусом контролю, ми можемо відзначити, що це особистості зі значною емоційною стійкістю у спілкуванні (ЕС с⁻), тобто вони врівноважені, здатні мобілізуватись у складних ситуаціях комунікації або не перейматися і зберігати спокій, не зважаючи на перешкоди. Вони відрізняються легкістю в спілкуванні (Л⁺), а саме легко вступають у нові соціальні контакти, підтримують вже існуючі стосунки. Інтернали показали високу комунікативну компетентність (КК⁺), яка дає змогу розуміти інших людей і таким чином забезпечує конструктивне спілкування, у ході якого відточується майстерність спілкування і підвищується психологічна обізнаність. Вони спроможні до творчого ставлення до спілкування (ЗПКК⁺), можуть бути «авторами» подій, які відбуваються в їхньому житті. Це незалежні (Н⁺), сміливі, самобутні люди, які мають внутрішню силу бути відповідальними за власне життя.

Особливості комунікативної креативності в осіб з екстернальним локусом контролю можуть бути охарактеризовані наступним чином. По-перше, екстернали є комунікативно-некреативними (ЗПКК⁻) особистостями, тобто вони схильні дотримуватися шаблонів у спілкуванні, «йти перевіреним шляхом», задля уникнення непередбачуваних наслідків, до відповідальності за які вони не готові. Для них занадто великим тягарем є відповідальність за творче ставлення до власного життя, їм легше позбутися відповідальності і шукати причини у зовнішньому, навіть ціною переживань своєї слабкості, мало значущості. Вони демонструють одноманітність і невизначеність невербальної мови (Е⁻), при цьому відчувають труднощі в спілкуванні (Л⁻), це може стосуватися проблем з налагодженням нових стосунків, підтримкою та розвитком відносин з довколишніми, що на деякому рівні вже склалися. Особи з екстернальним локусом контролю можуть бути описані як певною мірою залежні (Н⁻), а саме недостатньо самостійні для власних рішень, для самовизначення, для повного керування власним життям без посилання на авторитетні фігури. Можливо, їм задля цього не вистачає впевненості та емоційної стійкості в спілкуванні (ЕС с⁻), вони часто занепокоєні з приводу тих речей, які не так суттєві в спілкуванні, але в їхньому випадку є перешкодою для гармонійних, комфортних стосунків з навколишніми.

Прагнення до контролю можна розглядати як один з найбільш важливих чинників соціальної успішності. Уміння керувати власним життям забезпечує індивіду певний ступінь незалежності від соціальної та біологічної реальності. Люди прагнуть відчувати свій контроль над ситуацією навіть тоді, коли її результат очевидним чином визначає випадок. Іноді для збереження почуття контролю досить усвідомлювати свою здатність передбачити появу події, що, в принципі, вже не може розглядатись як контроль над ним. Помилкове сприйняття суб'єктивного контролю як високого сприяє зневазі можливої небезпеки, а також формуванню завищених очікувань щодо ефективності власних дій. У результаті людина або виявляється не готовою до стресової ситуації, або відчуває глибоке розчарування щодо своїх здібностей.

С. Карвер і С. Харріс вказують на важливість уміння передбачити результат, враховуючи не тільки персональний контроль, але і зовнішню ситуацію. Найбільше значення має не особиста відповідальність, а впевненість людини в можливості досягнення мети. Усвідомлення своєї відповідальності важливе в тому випадку, коли бажаний результат може бути досягнутий за рахунок активних дій, за рахунок докладання значних зусиль. У тих ситуаціях, коли результат не визначається поведінкою людини, контроль сприймається як небажаний [цит. по 9].

На наш погляд тут доречними можуть бути слова молитви про душевний спокій (авторство приписується Рейнольду Нібуру): «Господи, дай мені розум і душевний спокій прийняти те, що я не в силах змінити, мужність змінити те, що можу, і мудрість, щоб відрізнити одне від іншого».

Узагальнюючи результати зазначимо, що за допомогою якісного аналізу нам вдалося дослідити специфіку комунікативної креативності як важливої якості, що сприяє ефективності спілкування в осіб з інтернальним та екстернальним локусом контролю. Нами було виявлено, що більшість показників комунікативної креативності в осіб з інтернальним локусом контролю знаходяться вище середньої лінії, що сприяє їхній розкутості, упевненості, відповідальності під час спілкування. Що ж стосується показників комунікативної креативності в осіб з екстернальним локусом контролю, то тут ми мали можливість спостерігати протилежну картину, що свідчить про їх небажання або неспроможність бути відповідальними творцями власного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеев В.С. Атрибуция ответственности за успех и неудачу группы в межгрупповом взаимодействии / Агеев В.С. // Вопросы психологии. 1982. – № 6. – С. 101-106.
2. Белоусова Р.В. Ухач І.М. Психологічний портрет осіб з екстернальним та інтернальним локусом контролю / Белоусова Р.В. Ухач І.М. // Актуальні проблеми сучасної психології: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів. 26 квітня 2012 року. – Одеса: СМІЛ, 2012. – С. 6-10.
3. Быков С.В., Алашеев С.Ю. "Диагностика локуса контроля личности в асоциальных подростковых группах". Проект "Социологический журнал" [<http://sj.obliq.ru/article/533>]. №1, 2003 г.
4. Елисеев О. П. Практикум по психологии личности / Олег Павлович Елисеев. — СПб.: Питер, 2001. — 560 с.: ил.
5. Кондаков И. М., Нилопец М. Н. Экспериментальное исследование структуры и личностного контекста локуса контроля / Кондаков И. М., Нилопец М. Н. // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16. – № 1. – С. 43–51.
6. Муздыбаев К. Влияние форм организации труда на ответственность личности на производстве / Муздыбаев К. // Психол. журн. – 1983. – № 3. – С. 61-69.
7. Пантлеев С.Р. Методы измерения локуса контроля / Пантлеев С.Р. // Общая психодиагностика / Под ред. А. А. Бодалева, В.В. Столина. – М.: Изд. МГУ, 1987. – С.18, 23, 278-285.
8. Саннікова О.П. Феноменологія особистості: Вибрані психологічні праці / Ольга Павлівна Саннікова. – Одеса: СМІЛ, 2003. – 256 с.
9. Сергеев А.А. Определение ложности показаний в условиях допроса // Тезисы VI Всесоюзного съезда психологов. Ч. II. – М., 1983.
10. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности / Хьелл Л., Зиглер Д. – СПб., 2004. – 421 с.
11. Чиликина И.А. Локус контроля как социально-психологическая детерминанта представлений о лидерских качествах : диссертация ... кандидата психологических наук : 19.00.05 / Инара Александровна Чиликина; [Место защиты: Гос. ун-т упр.]. – Москва, 2010. – 136 с.

Подано до редакції 29.08.12
